

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ФОРМ НАКАЗОВОГО СПОСОБУ ДІЄСЛОВА У ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТА ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

О.О. Михайленко

У статті розглянуто особливості передачі значень форм наказового способу дієслова у перекладі англomовних науково-технічних та художніх текстів, виявлено спільні та відмінні прийоми, характерні для цих жанрово-стилістичних видів перекладу. Стаття ілюструється прикладами перекладу з оригінальної науково-технічної та художньої літератури.

Як відомо, форми наказового способу в англійській та українській мовах передають наказ, побажання, заклик, вимогу, прохання та інше спонукання до дії. Спонукальне речення ми визначаємо як “монопредикативну одиницю, яка є достатньою за умови, що вона містить граматичний центр, виражений дієсловом-предикатом в імперативній формі” [1, 148]. На думку Г.М. Воронцової, англійський імператив має дві основні форми: просту (синтетичну) для 2-ї особи (приклад 1) та складну (аналітичну), із допоміжним *let* для першої і третьої осіб [2, 250] (приклад 2). “Проста” форма має складну побудову в запереченні, навіть коли дієслово *be* використовується із допоміжним *do*” (приклад 3):

- 1 *Study this figure carefully* [3, 40]. – *Розгляньте цей графік уважно* [4, 79];
- 2 *‘C’mon, let’s go, if we hurry we’ll be able to follow the Hogwarts Express’* [5, 56]. – *“Давай, якщо поспішити, ми це наздоженемо “Готвортський експрес”!”* [6, 74];
- 3 *‘Don’t be angry’, she implored me, ‘if I go home early’* [7, 245]. – *“Не сердься, але я поїду сьогодні трохи раніше, – благально мовила вона”* [8, 231].

З точки зору перекладу, особливо цікавим видається порівняльний аналіз специфіки відтворення значень форм наказового способу англійського дієслова при перекладі наукової та художньої літератури, що і є метою нашого дослідження. Дослідження особливостей передачі у перекладі значень форм наказового способу базується на аналізі 229 та 242 прикладів науково-технічного та художнього перекладу відповідно, з них синтетичних форм – 112 та 117 для науково-технічного та художнього перекладу відповідно, та аналітичних форм – по 117 для кожного виду перекладу.

Слід зазначити, що “домінантою парадигми імператива є форма 2-ї особи, тобто імператив стає регулярною рисою прямого спілкування-спонукання, дискурсно спрямованого на адресата мовця” [1, 148]. Тому при відтворенні українською мовою значень простих форм наказового способу англійського дієслова значною мірою використовуються форми другої особи однини та множини наказового способу (39,3% та 69,6% прикладів науково-технічного та художнього перекладу відповідно). Так, форма *другої особи множини наказового способу* вживається в перекладі наказового способу дієслів і в науково-технічному (39,3%), і в художньому (43,2%) перекладі, тоді як форма *другої особи однини* властива переважно останньому (26,4%), наприклад:

- 4 *Follow any rules or regulations in force* [1, 7]. – *Використовуйте всі діючі правила та розпорядження* [10, 7];
- 5 *‘Bring me a candle, will you, Leah?’* [11, 119]. – *“Будьте такі ласкаві, Лі, принесіть свічку!”* [12, 168];
- 6 *‘Be advised, my angel girl!’* [11, 191]. – *“Будь обережна, моє янголятко”* [12, 274].

Перекладачі художніх творів можуть також користатися (хоча й досить рідко – 1,6% випадків) у перекладі формою *другої особи майбутнього часу дійсного способу*

(приклад 7), а також формою другої особи множини теперішнього часу дійсного способу (0,8%) (приклад 8):

7 *'Tomorrow, place the glass before you, and draw in chalk your own picture, faithfully without softening any defect; omit no harsh line, smooth away no displeasing irregularity'* [11, 160]. – “Завтра ти сядеш перед дзеркалом і змалюєш сама себе точнісінько такою, як ти є, не затураючи жодної вади, жодної гострої риси, жодної неправильної лінії” [12, 230];

8 *'Just imagine what I could have done for him'* [17, 196]. – “Ви уявляєте собі, що я міг би зробити для нього?” [18, 186].

За словами Ю.О. Жлуктенка, “волевиявлення можна адресувати також групі осіб, в яку включається мовець, що відповідає першій особі множини” [13, 195], тому форма наказового способу англійського дієслова перекладається: а) формою *першої особи множини наказового способу* українського дієслова (41,1% та 2,4% прикладів науково-технічного (приклад 9) та художнього (приклад 10) перекладу) або б) формою *першої особи множини майбутнього часу дійсного способу*, що властиво переважно науково-технічному перекладу (15,2%) (приклад 11), наприклад:

а) 9 *Observe that this argument for the first ground conforms to the precautions stated in the opening paragraphs of this section* [14, 317]. – *Завважмо, що цей аргумент для першої підстави узгоджується із застерегами, викладеними в початкових абзацах цього розділу* [15, 303];

10 *Come on for reel, you-all dancers!* [16, 21]. – “Гей, танцюристи! Ходімо ще танцювати!” [17, 22];

б) 11 *Consider the following paradox* [18, 49]. – *Розглянемо такий парадокс* [19, 47].

Проста форма наказового способу дієслова в перекладі текстів англійської науково-технічної літератури передається моделлю “слід” + *неозначена форма дієслова* (2,7%) та за допомогою *неозначеної форми дієслова на -ся* (0,9% випадків):

12 *Get to know your wireless phone and its features, such as speed dial and redial* [27, 132]. – *Слід добре вивчити свій телефон та його можливості, такі, як швидкий виклик та автодозвон* [10, 132];

13 *Assemble the pipes in the following order.* – *Труби монтуються в такому порядку* [20, 25].

У перекладі творів англійської художньої літератури для позначення пом'якшеного спонування до дії може використовуватися *форма умовного способу дієслова* в значенні наказового способу (0,8%):

14 *'Give me my old company back' Jones said, 'and I'd go through the police station like a dose of salts till I found him'* [7, 240]. – “Був би тут мій загін, – вихопився Джонс, – і я прочистив би їхню поліцію, як добрячою дозою проносного” [8, 226].

В українській художній мові поширені також “інтимні, або фамільярні форми наказового способу з *інтимізуючими частками -но, -бо*” [13, 197], що їх часто (8,8% випадків), порівняно з науково-технічним перекладом, використовують перекладачі при відтворенні синтетичних форм наказового способу англійських дієслів:

15 *'Now you go and get me my hammer, Will,' Uncle Podger would shout* [21, 29]. – “Принеси-но мені молоток, Вілі! – гукає дядечко Поджер” [22, 36];

16 *'Look here!' said Bosinney, and Soames was both annoyed and surprised by the shrewdness of his glance* [23, 116]. – “Слухай-но! – озвався Босіні, і його розгніваний погляд вразив і водночас здивував Сомса” [24, 113].

Виключно художньому перекладу властиве використання різного роду прагматичних трансформацій, відомих під назвою “прагматичне транспонування пропозиції” [25, 361], що складає 8,8% прикладів перекладу. Як відомо, всі мовленнєві акти можна поділити на прямі і непрямі, відмінності між якими полягають у характері співвідношень семантичних і синтаксичних характеристик пропозиції, з одного боку, та їх ілюкутивних силах, з іншого боку.

17 *'Come as a favour to me, my dear fellow', he would say* [26, 127]. – “Ви дуже зобов'яжете мене, якщо прийдете, мій любий,” – кидав він при запросинах [27, 122].

18 *'Don't bother about them. During the storm they will take rum in the kitchen'* [7, 248]. – *"Хай це вас не турбує. Під час зливи вони питимуть ром у кухні"* [8, 234].

Так, у прикладі 17 англійське спонукальне речення, що виражає прямий мовленнєвий акт прохання, замінюється розповідним реченням, яке у даній ситуації набуває значення непрямого прохання. Приклад 18 також унаочнює заміну прямого мовленнєвого акта непрямым актом з тією самою ілюктивною силою.

Індивідуально-авторські рішення використовуються перекладачами і науково-технічних (0,9%) (приклад 19), і художніх (3,2%) текстів (приклад 20):

19 *Dispose of used batteries in accordance with local regulations* [9, 131]. – *Утилізація відпрацьованих свій термін акумуляторів проводиться відповідно до місцевих нормативних актів* [10, 131];

20 *'Look out, my dear, there's a hole in the path'* [7, 54]. – *"Обережно, моя люба, тут на стежці вибоїна"* [8, 50].

Так, у прикладі 19 перекладачем здійснено трансформацію номіналізації ("dispose" – "утилізація") та у прикладі 20 форма наказового способу ("look out") передана за допомогою прислівника ("обережно"), тобто також відбулася номіналізація речення цільової мови.

Своєрідністю англійського наказового способу є його експресивна або емфатична форма, що утворюється допоміжним дієсловом *do* та вживається на знак підсилення прохання. В українській мові вона може бути передана лексичними засобами:

21 *'Mrs Fairfax, I suppose?' said I. – 'Yes, you are right: do sit down'* [11, 97]. – *"Місіс Фейрфакс, коли не помиляюсь?" – спитала я. – "Так, це я. Та, прошу, сідайте"* [12, 135];

22 *'Do tell me about Oxford. It must be ever so lovely'* [28, 117]. – *"Розкажіть мені про Оксфорд. Тут, мабуть, чудово"* [24, 442].

Так, у прикладі 21 для підсилення імператива автором перекладу здійснено додавання дієслова "прошу". А от у прикладі 22 експресивність речення у перекладі, на жаль, не передано, хоча сам контекст підказує необхідність вживання "будь ласка" у перекладеному реченні.

В англійській мові форми наказового способу для інших осіб, крім другої, утворюються за допомогою лексично десемантизованого дієслова *let* (форманта імператива) та інфінітива смислового дієслова. Ці аналітичні конструкції звичайно вживаються з відповідним займенником (рідше іменником) типу *him, me, us*. В українській мові їм найчастіше відповідає форма *першої особи множини наказового способу* (39,3% та 29,1% прикладів перекладу науково-технічних (приклад 23) та художніх (приклад 24) текстів відповідно):

23 *Let's put this distinction to work by analyzing the following incorrect argument* [3, 58]. – *Використаймо цю відмінність, щоб проаналізувати таке неправильне твердження* [4, 103];

24 *'Let us continue to be a loving, united family', he would say* [29, 49]. – *"Живімо, як і досі, дружньою сім'єю, в мирі й любові," – казав він* [30, 59].

Форма *другої особи множини наказового способу* використовується переважно перекладачами художніх творів (1,7%), що визначається на основі конкретного контексту:

25 *'Let Miss Eyre be seated,' said Mr Rochester* [11, 122]. – *"Сідайте, міс Ер", – одказав містер Рочестер* [12, 172].

Форма *першої особи множини майбутнього часу дійсного способу* є досить поширеною в перекладі аналітичних форм наказового способу дієслова і в науково-технічному (31,6%), і в художньому перекладі (6,8%), наприклад:

26 *Let us look first at the stages normally involved in research work* [31, 539]. – *Спочатку розглянемо етапи, з яких зазвичай складається дослідницька робота* [32, 617];

27 *'Say "Merry Christmas!" Jim, and let's be happy'* [33, 4]. – *"Поздоров мене з різдвом, Джиме, і будемо щасливі"* [34, 6].

Часто вживаним при відтворенні форм наказового способу англійського дієслова є один із засобів описового вираження спонуки – сполучення “(не)хай” + форма майбутнього часу дієслова” (24,8% та 21,4% прикладів науково-технічного (приклад 28) та художнього (приклад 29) перекладу відповідно):

28 *Let us assume that only two economic goods (or classes of economic goods) are to be produced* [3, 21]. – Нехай лише два якихось товари (чи два класи товарів) мають бути вироблені [4, 56];

29 *Let your boat of life be light, packed with only what you need* [21, 33]. – Нехай човен твого життя буде легкий, хай він несе лиш те, що тобі справді потрібне [22, 40].

Іншим описовим прийомом відтворення значень аналітичних форм наказового способу, властивим і науково-технічному (3,4%) (приклад 30), і художньому (6,8%) перекладу, є конструкція “давай (-те)” + форма майбутнього часу дієслова”, причому в останньому з аналітичною формою може також вживатися підсилювальне *do* (приклад 31):

30 *Let's pause to discuss the crucial role played by competition in the market system* [3, 40]. – Давайте з'ясуємо ту вирішальну роль, яку відіграє конкуренція в ринковій економіці [4, 79];

31 *'Do let's have tea under the oak-tree when they come'* [28, 297]. – “Давай приготуємо чай під дубом, коли вони прийдуть” [24, 601].

В обох порівнюваних видах перекладу українські відповідники форм наказового способу англійського дієслова можуть утворюватися (хоча і досить рідко – 0,9% для кожного типу текстів) за допомогою частки “нум” (“нумо”) та неозначеної форми дієслова (приклади 32 та 33 – науково-технічні та художні тексти відповідно):

32 *To answer this question, let us distinguish between the basic liberties and the worth of these liberties as follows* [14, 325]. – Щоб відповісти на це запитання, нумо розрізнати між основними свободами й вартістю цих свобод наступним чином [15, 310];

33 *'Shut up, you fool', he said. 'What do you want with all that stuff and nonsense? Come, let's get on with our German'* [26, 109]. – “Затни пельку, дурню,” – гарикав він. – Навіщо тобі весь той мотлох і дурниці? Нумо, німецьку вчити” [27, 106].

Відмінною рисою художнього перекладу (2,6% прикладів) є вживання форми інфінітива минулого часу як відповідника аналітичної форми наказового способу дієслова оригіналу, наприклад:

34 *'Let's go together, we've only got a minute,' Ron said to Harry* [5, 54]. – “Побігли разом, лишилася одна хвилинка” [6, 72].

Переважно у перекладі англійських художніх текстів для передачі форм наказового способу дієслова використовуються сполучення “дозвольте” + неозначена форма дієслова” (10,3%) (приклад 35), “слід/необхідно” + неозначена форма дієслова” (6,0%) (приклад 36):

35 *'Let me introduce my assistant Professor Snape', said Lockhart flashing a wide smile* [5, 142]. – “Дозвольте відрекомендувати мого асистента професора Снейпа, – блиснув усмішкою Локаут” [6, 195];

36 *'Do not let us forget that this is a solemn matter,' he said ere long* [11, 402]. – “Не слід забувати, що це дуже серйозна справа,” – нарешті озвався він [12, 585].

Виключною характеристикою художнього перекладу є вживання форми наказового способу з інтимізуючою часткою *-но* (3,4%) при відтворенні значень аналітичних форм наказового способу англійського дієслова, наприклад:

37 *'Let me see what you've written,' I said* [7, 100]. – “Дайте-но подивитись, що ви там написали” [8, 95].

Відтворення значень форм наказового способу дієслова в художніх творах, на відміну від науково-технічних, часто (11,1% випадків) вимагає від перекладача індивідуально-авторських рішень за неможливості використання традиційних прийомів перекладу:

38 *'Sit down! – Let me hear what they said about me'* [11, 202]. – “Сядьте й розкажіть, що вони там про мене кажуть” [12, 288];

39 *'Let me tell you my debt to you is so large'* [35, 272]. – “Я перед вами в такому боргу” [36, 397];

40 *'Let the Frenchman, and all his host, go to the devil, sir!' exclaimed the hasty veteran* [37, 157]. – “Та до дідька того француза з усім його кодом, добродію! – запально вигукнув Манро” [38, 224].

Так, приклад 38 характеризується векторною трансформацією, тобто заміною дієслова *hear* (“слухати”) на його конверсив (“розповідати”). У прикладі 39 відбувається спрощення структури речення: вилучено перфоративний вислів “let me tell you”, при цьому комунікативно-прагматичну рівноцінність речення перекладу не зменшено. Пара речень 40 є яскравим прикладом передачі значення форми наказового способу дієслова за допомогою зміни синтаксичної структури речення заради максимального збереження експресивності речення оригіналу відповідно до норм і традиції мовлення цільовою мовою.

Так, аналіз приладів перекладу дозволяє зробити такі висновки. Спільними для науково-технічного і художнього перекладу є такі прийоми відтворення значень *синтетичних форм наказового способу дієслова-присудка*: 1) форма першої особи множини наказового способу (із значною різницею у 38,7% на користь науково-технічного перекладу); 2) форма другої особи множини наказового способу (на 3,9% випадків частіше у художньому, ніж у науково-технічному перекладі); 3) індивідуально-авторське рішення (на 2,3% частіше у перекладі художніх текстів). Форму другої особи однини наказового способу доцільно вживати у перекладі художніх творів (26,4%), а форму першої особи множини майбутнього часу дійсного способу – у перекладі науково-технічних текстів (15,2%). Художньому перекладу на відміну від науково-технічного також властиве використання форми другої особи майбутнього часу дійсного способу (1,6%), форми другої особи множини теперішнього часу дійсного способу (0,8%), форми умовного способу дієслова (0,8%) та форми наказового способу з інтимізуючою часткою *-но* (8,8%).

При відтворенні форм наказового способу дієслова в науково-технічних текстах, на відміну від художніх текстів, доцільно використовувати сполучення “слід” + неозначена форма дієслова” (2,7%) та неозначено-особову форму дієслова на *-ся* (0,9%). Перекладачеві ж художніх творів слід використовувати засоби лексичної компенсації (4,0%) та вдаватися до прагматичних трансформацій (8,8%).

Аналітичні форми наказового способу дієслова відтворюються переважно формами першої особи множини наказового способу (на 10,2% частіше у науково-технічному перекладі), першої особи множини майбутнього часу дійсного способу (також частіше (на 24,8%) у перекладі науково-технічних матеріалів), за допомогою сполучень “(не)хай” + форма майбутнього часу дієслова” (із різницею у 3,4% на користь науково-технічного перекладу), “давай(-те)” + форма майбутнього часу дієслова” (із різницею у 3,4% на користь художнього перекладу), за допомогою частки “нумо” (однаково рідко, з частотністю у 0,9% випадків).

Переважно в художньому перекладі доцільно використовувати форму другої особи множини наказового способу (1,7%) та форму минулого часу (2,6%), а також сполучення “дозвольте” + неозначена форма дієслова” (10,3%), “слід/необхідно” + неозначена форма дієслова” (6,0%), форму наказового способу з інтимізуючою часткою *-но* (3,4%) та вдаватися до індивідуальних перекладацьких рішень (11,1%).

SUMMARY

The article deals with peculiarities of rendering verbs in the imperative mood in scientific and literary translation, reveals similar and different techniques used in these genre and stylistic translation types. The article is illustrated with examples from original scientific and technical and literary texts.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Львів: Вид-во ЛНУ, 2002. – 495 с.
2. Воронцова Г.Н. Очерки по грамматике английского языка. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. – 398 с.
3. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Microeconomics. – N.Y.: McGraw-Hill, Inc, 1992. – 509 p.
4. Самуельсон П., Нордгауз В. Мікроекономіка / Пер. з англ. – К.: Основи, 1992. – 676 с.
5. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. – London: Bloomsbury, 1998. – 254 p.
6. Роулінг Дж. К. Гаррі Потер і таємна кімната / Пер. з англ. – К.: А-Ба-ба-га-ла-ма-га, 2002. – 346 с.
7. Greene G. The Comedians. – London: Penguin Books, 1976. – 286 p.
8. Грін Г. Комедіанти / Пер. з англ. – К.: Рад. письменник, 1969. – 270 с.
9. Dual Band GPRS Telephone SGH-C100. Operation Manual. – Korea, 2003. – 153 p.
10. Двобандний GPRS телефон SGH-C100. Інструкція / Пер. з англ. – Корея, 2003. – 152 с.
11. Brontë Ch. Jane Eyre. – London: Penguin Books, 1994. – 447 p.
12. Бронте Ш. Джейн Ер / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 652 с.
13. Жлуктенко Ю.О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов. – К.: Наукова думка, 1981. – 354 с.
14. Rawls J. Political Liberalism. – Columbia University Press, 1993. – 381 p.
15. Ролз Дж. Політичний лібералізм / Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 382 с.
16. London J. Burning Daylight. – N.Y.: Macmillan, 1910. – 361 p.
17. Лондон Дж. Твори: В 12 т / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1971. – Т.7. Буйний День.– 526 с.
18. Deyo R.A. Low-Back Pain // Scientific American. – August, 1998. – P. 49-54.
19. Дейо Р.А. Біль у попереку / Пер. з англ. // Світ науки. – 2000. – № 1. – С. 47-53.
20. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: В 2 ч. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч. 1 Граматичні труднощі. – 272 с.
21. Jerome K. Jerome. Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog). – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1959. – 228 p.
22. Джером К. Джером. Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Оповідання / Пер. з англ. – К.: Основи, 2003. – 370 с.
23. Galsworthy J. The Man of Property. – М.: Менеджер, 2002. – 384 с.
24. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів. Романи: Власник. В зашморгу. Здаємо в оренду / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 847 с.
25. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську: Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
26. Maugham W.S. The Razor's Edge. – М.: Менеджер, 2002. – 320 с.
27. Моем С. На жалі бритви: Роман / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1970. – 310 с.
28. Galsworthy J. In Chancery. – М.: Менеджер, 2004. – 320 с.
29. Aldington R. Death of a Hero: A novel. – Moscow: Vysšaja Skola, 1985. – 350 p.
30. Олдінгтон Р. Смерть героя / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1988. – 341 с.
31. Giddens A. Sociology. – Cambridge: Polity Press, 1997. – 625 p.
32. Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
33. O'Henry. 100 Selected Stories. – London: Wordsworth Edition Limited, 1995. – 735 p.
34. О'Генрі. Дари волхвів. Оповідання / Пер. з англ. – К.: Держлітвидав, 1956. – 112 с.
35. Fitzgerald F. Scott. Tender is The Night. – Moscow: Raduga Publishers, 1983. – 400 p.
36. Фіцджеральд Ф. Скотт. Великий Гетсбі. Ніч лагідна: Романи / Пер. з англ. – К.: Дніпро, 1982. – 472 с.
37. Cooper J.F. The Last of The Mohicans. – Harmondsworth: Penguin Books, 1986. – 352 p.
38. Купер Дж.Ф. Останній із могікан / Пер. з англ. – К.: Веселка, 1969. – 510 с.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.